

Austmarka Historielag

Ekstra-
gave

Aftenposten

Ekstra-
utgave

Tyskerne angrep Norge i natt.

Uendelig mobiliseringsbeordret.
Evakuering beavret.

Ingen tyske marinesoldater landsatt i Trondheim. Ingen skyddvektning i Aker.

Tyske krigsskib forcerste Oslofjord lesning inatt.

Floten bombardert. Hellig kamp ved Oscarsborg. Krysser satt på land ved Digerud. Kristiansend utvalt for fyrst kullangrep.

Kjeller angrepet

Mange tyske fly over Oslo i dagmorgens og formiddag.

OSLO SKAL EVAKUERES

Angrep med Fw 109 og He 111 på Oslofjorden. Mange tyske fly over Oslo i dagmorgens og formiddag. Angrep med Fw 109 og He 111 på Oslofjorden. Mange tyske fly over Oslo i dagmorgens og formiddag.

Den 9. april er det 50 år siden tyskerne gikk til angrep på Norge.

Hele dette nummeret er viet krigshistorie fra Austmarka.

Vi har også tidligere hatt stoff fra krigstida i bladet, se nr. 19, 20 og 27. Der har Ole Torp hatt interessante artikler.

Det blir stadig færre som kan fortelle om okkupasjonen ut fra egne erfaringer. Det er viktig å få nedtegnet dette materialet så snart som mulig. Vi henstiller derfor til alle som har noe å fortelle:

Ta kontakt med Historielaget!
Vi har stoff liggende til flere innslag i bladene framover. Alt vil komme med etter hvert.

APRILDAGENE 1940.

Martin Aberg forteller:

9. april er en dag som aldri kommer til å glemmes. Jeg drev med tømmerhugst i Granaberget på Varaldskogen, og losjerte da i Veslestua i Svartberget.

Innen vi gikk til skogs brukte vi å høre på nyhetene i radioen, og det gjorde vi denne dagen også. Og nyheter fikk vi så det gikk kaldt nedover ryggen på oss: det var krig i landet!

Nå visste vi ikke hva vi skulle gjøre, trodde sikkert at det ble slutt med skogsarbeidet, så jeg tok matsekken og gikk heim, men der var det stille og rolig, ikke en soldat å se. Jeg gikk til butikken for å kjøpe noe mat, men heldigvis var det ingen som fikk hamstre noe. Om noen dager skjønte vi at arbeidet måtte gå sin gang, så det var å dra til skogs igjen.

F.A. forteller:

Vi gikk til skolen ved Bekken som vanlig den 9. april. Inne i klasserommet møtte vi en alvorlig lærer Gaard som fortalte at det var krig i landet, og at vi skulle gå rett hjem igjen. Jeg husker ikke spesielt hva læreren sa, men for oss var krig noe fullstendig fremmed og rart.

Så ruslet Magne Neset og jeg hjemover, og pratet selvfølgelig om hva dette skulle bety. Vi lurte på hva aldersgrensen var for å bli innkalt som soldater. Hvis den var 10 år, måtte Magne ut, mens jeg som var 9, ville slippe i første omgang! Lite ante vi da at det meste av vår barndomstid ville bli i et okkupert land.

Ved Age Sørmoen:

På Austmarka var det ingen trefninger i dagene etter 9. april 1940. Det tok noen dager før tyskerne kom og besatte bygda. Folk hørte i radioen at landet var okkupert. Et par dager senere så man tyske fly på streiftokt, og man fryktet bombeangrep. Det ble bestemt - ukjent av hvem - at det skulle tas forholdsregler ved Skullerud skole og Samvirkelaget ved at man holdt vannbøtter i beredskap for å slokke en eventuell brann ved bombing. I den forbindelse kom en mann styrtende inn i skolen og butikken og skrek med tordenrøst: "Her skal det bombes!" Dette skapte sjølsagt frykt i den usikkerheten som da rådde. I Oslo og de større byer rådde det forvirring og frykt, og mange på Austmarka som hadde slektninger i Oslo, fikk besøk i noen uker.

Tyskernes innmarsj på Austmarka gikk ganske stille for seg. De kom om natta - trolig mellom 14. og 15. april - og innlosjerte seg på skolen. Der ble de noen dager, til de tok veslestua i Søstun på Skullerud i besittelse. Noen kom også til Nistun på Skullerud der telefonsentralen var. Jeg har ingen sikre tall over hvor mange tyskere som kom til Austmarka, men det kunne vel være ca 15-20 mann.

På Skullerud var tyskerne i vel et år til det ble bygd brakker der kraftlaget nå har lager.

Alf Gunnarsbråten forteller til Rolf Amundsen:

Jeg var på vei til Sverige på tømmerhugging, men ble stoppet på grensa med beskjed om at nå var det krig. Ble innkalt den 11. april og skulle møte på Trandum, men tyskerne hadde tatt den. Vi fikk den beskjeden av lensmann Jahnsen på Kongsvinger. Fikk der beskjed om at festningen var blitt stengt av Hock-Nilsen. Samtidig kom det 3 biler med norske fra Fin-

landskrigen, og sammen med dem dro vi til festningen og brøt opp låsene. Vi fikk da utlevert våpen, et Mattson maskingevær og en krager, samt ammunisjon og klær.

Vi reiste så til Odals Værk og stengte ei bru, og dro deretter til Skarnes hvor vi overnattet. Men det kom ingen tyskere, slik at vi dro nordover Odalen og ble innkvartert på et bedehus som het Elim. Der ble vi servert lapskaus, det var første måltidet siden vi kom til Kongsvinger. Senere ble vi innkvartert i bryggerhuset på garden Breiby og lå der i 2 netter, og deretter gikk turen til Malungen. Der var det møtt fram veldig mange frivillige, også med hester. Det ble laget en "tømmærfelle" ved siden av veien. Stokker ble lagt i kryss og tvers og bundet opp med tau, og da tyskerne kom dagen etter, ble tauet kappet og hele tømmerlunna sperret veien så godt at tyskerne måtte snu.

Etterpå dro vi mot Hamarkanten og kom i trefninger med tyskerne, men måtte gi opp til slutt. Men vi klarte å komme oss unna og dro nedover til Odalen igjen, til ei sagbrakke ved Skyrud, hvor vi leverte våpnene. Befalet var inne i en butikk og kjøpte nye bukser til oss, for vi kunne ikke gå i militærklær.

Nå begynte en lang marsj. Først over til Brandval og overnattet på Overåsberget, gikk via Nuggern til Hofoss og overnattet på Mengkroken og gikk deretter hjem. Denne turen hadde da vart i 3 uker.

KURER - OG FLYKTNINGETRAFIKK

Som grensebygd og sentralt beliggende på aksene Oslo-Kongsvinger-Stockholm var det naturlig at austmarkinger ble trukket inn i illegalt arbeid i form av flyktingetrafiikk, kurervirksomhet og milorgtjeneste. En del av denne

virksomheten er beskrevet i boka "Kurer for frihet" av Jul Haganæs, som handler om Kongsvingergutten Bjarne Holth Larsen. Bjarne deltok aktivt i kampen mot tyskerne i april 1940, droiv seinere som flyktingelos og måtte sjøl rømme til Sverige i april 1941.

I Sverige kom han etter hvert borti kurervirksomhet. Denne virksomheten satte ham i forbindelse med drosjesjåfør Arne Nilsson i Allstakan i Gunnarskog. Mor til Arne hjalp norske kurere under hele krigen og ble kalt for "Mor Nilsson."

Følgende utdrag fra boka gir et lite inntrykk av virksomheten i vår bygd:

Arne Nilsson kjørte de to nordmennene så langt han kunne i retning av grensa. Han satte dem av ved et veikryss, derfra måtte de ta seg fram videre til fots. De gikk etter kart og kompass, men holdt seg godt unna veier og stier, for det svenske forsvaret hadde god bevoktning langs grensa, spesielt ved veier og veikryss.

Dette var i midten av mai 1942.

Ei stund seinere stod de i skogkanten og så fram mot Håkerudtomta. Ennå var de i Sverige, men grensa gikk over jordene på dette småbruket; tunet lå altså i Norge.

Bjarne gikk fram og traff folka på garden. Gjensynsgleden ble stor, for her hadde han vært før. De hadde ventet på ham og lurt på hvor han kunne ha tatt veien etter at han drog til Sverige.

Det var familien Skoglund som bodde på Håkerudtomta, og det var særlig Albin, den eldste sønnen, som hadde engasjert seg sterkt i motstandsarbeidet. Men han hadde god støtte av sin yngre bror Rune, og av foreldrene Alma og Emil.

Etter oppfordring fra motstandsbevegelsen, og med godkjenning fra London, hadde Albin Skoglund meldt seg inn i NS for å dekke over det illegale arbeidet som ble drevet heime hos ham. Han fikk hirduni-

form og var med tyskerne på elgjakt, noe han naturligvis ble uglesett for blant sambygdingene.

Hele familien på Håkerudtomta sa seg straks villige til å være med på det Bjarne Holth-Larsen og Rasmus Tvinnereim var kommet for å snakke om. De ville gjøre alt de kunne for å hjelpe kurérene. Det ble bestemt at her på Tomta, som garden kaltes i daglig tale, skulle de krysse grensa. De avtalte at kurérene ikke skulle gå fram til garden hvis det hang et laken på klessnora. Det signalet skulle fortelle at tyskere eller andre farlige personer var på garden eller like i nærheten.

Håkerudtomta ble et senter i det illegale arbeidet. Det begynte allerede i 1941 og fortsatte helt fram til frigjøringen. Kurérer, sabotører og flyktninger ble tatt hånd om der; med stor omtenkksomhet sørget Alma for mat og husrom til dem, mens tyskere og grensepolti til stadighet patruljerte langs grensa og i skogen rundt bruket. Om ikke Skoglund-folket hadde vært som de var, er det fare for at mange ville ha havnet i fiendens hender i dette området.

Albin Skoglund fulgte de to kurérene til Odd Østgård som bodde ved Utgårdssjøen litt lenger nede i bygda. Odd var en god venn av Albin, og nå ble også han kontaktmann for kurérene.

Så syklet de gjennom Austmarka og over til Åbogen; derfra kom de inn på riksveien ved Lier, og tidlig en morgen var de framme på Kongsvinger. Her skulle de først oppsøke Odd Andresen, som bodde litt utenfor byen.

Ove Sørli forteller til Finn Åberg.

Historien om Hjemmefronten er et viktig kapittel i motstandsbevegelsen. Allerede etter felttoget i 1940 ble våpen gjemt bort, og uformelle motstandsgrupper dannet. Men først i 1943 ble det hele organisert fra høyeste hold: Den norske regjering i London. Våpen, ammunisjon og utstyr ble fraktet inn i landet på mange forskjellige veier, og i 1945 var ca 40 000 mann utstyrt. Til sammenligning hadde tyskerne ca 350 000 velorganiserte soldater i landet, så regulær krig var ikke målet. Hjemmefronten skulle sikre norske liv og norsk eiendom på beste måte ved en krigsslutt som alle forsto var nær forestående, men som ingen visste hvordan ville arte seg.

Mye utstyr kom selvfølgelig over svenskegrensen. Det gjaldt da å finne pålitelige folk, og bygge opp en transportkjede for materiell inn i landet. Ruter for flyktninger ble organisert, og kurérer i mange slags ærender krysset grensen i begge retninger. Beskjeder og ordrer ble gitt over radio, eller kom skriftlig i kodet form.

I vårt grensestrøk ble nok grensen krysset ofte. Småbruket Sørli i Linnakroken lå like inntil grensen, og Leif og Ove Sørli var aktivt med i kurértrafikken. Ove forteller:

"I november 1943, da jeg var 17 år gammel, var jeg med som vaktpost ved varetransport i båt langs Varalden. Utpå kvelden syklet jeg i stummende mørke, uten lys for ikke å bli sett, til Varalddammen lengst nord i sjøen. Der fant jeg meg et gjemmede i ei lita vik like i sjøkanten. Der satt jeg med ei signallykt og lyste grønt som klarsignal. Hadde det dukket opp noe farlig, ville lyset blitt rødt, eller borte. Men det gikk bra, varene ble tatt i land og båret ned til Møkeren, der de ble tatt mot av andre og fraktet videre til

Solberg; og derfra til et lager ute i skogen ved Stømner. Der ble det bygget opp et depot med utstyr til 50 mann.

Men så ble dette lageret tatt av tyskerne, og det ble noen spennende dager etterpå. Men ruta over Sørli ble ikke rullet opp, og et nytt depot ble bygget opp nærmere Galterud. Jeg vet ikke nøyaktig hvor det var. Det var hele tiden viktig at den enkelte i ruta skulle vite minst mulig i tilfelle han ble tatt, og kanskje torturert for å få fram alle opplysninger.

Galteruddepotet fikk også utstyr for 50 mann, og det fant aldri tyskerne."

Ruta langs Varalden kunne bare brukes i mørke høstkvelder. En annen ruta var også Ivar Svartberg med på. Han var sjåfør allerede på den tiden, og kjørte lastebil til Kongsvinger. Både Ove og Ivar har fortalt hvordan varene ble kamouflert:

I Sørli ble en gammel tømmerlåve kappet opp i vanlig tømmerlengde, men foran og bak i lasset ble det lagt korte kabber på ca 1 meters lengde, slik at det ble et hulrom inne i lasset. Varene kom i sekker, og disse ble stablet i dette rommet. Det så da ut som et kompakt tømmerlass, og ble aldri oppdaget.

En annen måte var å late som om sekkene inneholdt generatorknott. Det var laget en ramme på biltaket til knottsekkene, men de nederste sekkene inneholdt våpen og annet utstyr! En gang Ivar kom med et slikt "knottlass", ble bilen rekvirert av tyskerne, og han måtte kjøre varer for dem. Han var inne i den tyske forlegningen på Vennersberg med våpensekkene på taket! Jeg spurte om det ikke hadde vært nervepirrende, men Ivar sa at han egentlig hadde følt seg ganske trygg for kontroll så lenge han var i "tysk tjeneste." Etterpå var han så innom og fikk levert varene på avtalt sted: En garasje som lå der Einar Wangens bilverksted var.

Enda en måte var å frakte varene over Tålloberget på ski. Det gikk strykende ned Tållojordet til Hersjøen, der folk nede fra bygda møtte opp og overtok.

En gang var Ove, Leif og Olaf Svartbekken på vei, da Ove falt og ødela beinet. De andre delte børa hans mellom seg og fortsatte, mens Ove ble liggende igjen under ei gran i sprengkulda. Det ble en lang ventetid før de kom tilbake og fikk hjulpet ham tilbake til Sørli igjen.

Et stort problem med denne trafikken var skisporene. Men de var ute og gikk på ski på kryss og tvers og laget spor over alt. Her hjalp også tyske skipatroljer til. De gikk også turer i grensestrøket og laget spor. Disse soldatene kunne være uforsiktige og forville seg over grensen i blant. Og på svensk side gikk grensevaktene der på ski. På denne måten ble det rene labyrinten av spor, så de kunne frakte varene ganske trygt.

Om en stund ble det stasjonert norske vakter fra hirden inne på skogen, og de overtok mye av grensevakten for tyskerne. Disse ble etter hvert lokalkjente, og som en del andre mennesker hadde vel en anelse om at det var kontakt over grensen ved Sørli. Men hirdfolkene var også mennesker, og en gang fikk Ove spørsmål om å ta med et brev for en av dem over grensen. Ove avsto, det var jo strengt forbudt, sa han. Var det kanskje en form for provokasjon? Enden på visa ble likevel at Ove leverte brevet i Sverige, og om en stund kom det svar som ble smuglet inn i Norge på samme måten! Senere ble det varebytte over grensen også for de samme menneskene. Jeg spurte Ove om ikke dette var en unødvendig risiko å ta. Han var enig i at det var en risiko, som alt annet de drev med. Men det var en stor fordel også: De som fikk hjelp til slikt brev- og varebytte ble medskyldige, og ville unngå at dette kom opp.

Så kunne våpenfrakt o.l. foregå under dekke av den mer uskyldige byttehandelen. Dette virket etter sin hensikt: kurertrafikken over Sørli gikk uforstyrret over Sørli helt til krigens slutt.

Det var også en del flyktingetrafiikk over Sørli, selv om det ikke var ønskelig. Å blande kurer og flykningetrafiikk var uheldig hvis en av rutene skulle bli avslørt, da ville den andre også bli rullet opp. Flyktingene kom ofte syklende fra Kongsvinger eller Abogen, og syklene måtte da sendes tilbake. Heldigvis var buss-sjåfør Moen en meget pålitelig kar. Han slo ut sykkelstativet på bussen når Sørlifolk kom med en sykkel, uten å spørre unødvendig.

Et problem for den illegale virksomheten var å vite hvem en kunne stole på. Noen kunne være løsmunnet ved ren ubetenksomhet, og noen var redde for truslene fra myndighetene: det ble truet med streng straff hvis en ikke meldte fra om alt en så. Noen var så farlige at de måtte advares. Da fikk de gjerne et brev der likkista var tegnet opp. De fleste skjønnte advarselen, men det hendte at noen måtte likvideres. Så langt gikk det ikke her i bygda, men noen fikk brevet.

Et annet problem var provokatørene: nasister som ga seg ut for flykninger eller kurerer. Disse skapte stor usikkerhet, men ble avslørt fordi de ikke kjente koden eller stikkordene.

Det ble sendt mange brev langs denne ruta. Etter hvert ble brevene skrevet på tynt flypostpapir, og mange brev lagt i hver konvolutt. Disse skulle så fordeles og videresendes, da måtte en se både navn og adresser. Det var egentlig lite ønskelig og ubehagelig, sa Ove, det var best å vite minst mulig.

Kontaktene på svenskesida var først og fremst Oscar Solberg, «Gunnar i Kjerret og folk i Bergbråtan. Gunnar kom med store lass med den gamle hesten, det gikk visst smått, for "du såg ikke håkka lei det gikk på", som Ove sa.

De svenske militærvaktene måtte en også unngå i denne trafikken. Heldigvis var lensmann Minell i Charlottenberg kjent med forholdene, og ordnet opp når det ble problemer på svenskesida.

Reidar Martinsen, politi på Kongsvinger, var sjef for dette området. Så ble han arrestert, og mange var redde for opprulling. Men han fikk skrevet ned en beskjed på et dopapir som ble smuglet ut og kom til Sørli. Der sto det at det ikke var noen fare, og han ble da også løslatt etter en stund. Da dro han til Sverige, og var kurer Stockholm - Bergbråtan.

Ovb har tatt vare på noen gjenstander fra disse harde tidene, bl.a. en liten radio i størrelse ca 13 . 11 . 3 cm, med tilhørende batteri og ørepropper. Gjennom den kom nyheter og viktige meldinger. For denne gruppen var særmeldingen "Reven danser på taket", det var signal om å rykke ut til avtalt tid, kl.23.00.

Jeg fikk også se et diplom som Ove fikk med takk for innsatsen. Det er laget av Grenselosers og kurerers forening, og underskrevet av Olav R, Jens Chr. Hauge og W. Hansteen.

Som før nevnt har vi mye krigsstoff liggende som det ikke ble plass til i dette bladet, bl.a. fortellingen om Ole Finbråtens flukt til Sverige, glimt fra hverdagslivet under krigen og om den dramatiske hendelsen ved Sunddammen der bautaen står nå. Dette vil komme i de følgende nummer av bladet.

ÅRSMØTE

Årsmøte i Historielaget holdes
søndag 8. april d.å. klokka 15.00 i skolen.

- Saker:
1. Vanlige årsmøtesaker
 2. Albin Skoglund kåserer om
illegalt arbeid under krigen.
 3. Turen sommeren 1990

Det blir bevertning og utlodning

Styret

TUR TIL TELEMARKE

Sommerturen går i år Telemark rundt.
Avreise blir mandag 23. juli og hjemkomst
torsdag 26. Vi leier buss og overnatter
i hytter. Detaljer om turen er ikke fast-
lagt, men det blir iallfall tur i Bandak-
kanalen og stopp bl.a. i Skien, Rjukan,
Morgedal og Seljord.

Telemark har litt av hvert å by på, så
sett av disse julidagene allerede nå.

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg

Meltzersgt. 3

0257 Oslo 2

Tlf. 02/ 44 54 52

Medlemskap koster 50 kr. året.

Betales til

Austmarka Historielag

2224 Austmarka

Postgiro 3 55 20 56

Trykt i 170 eksemplarer